

MANTIKÎ'NİN NASİHATNÂME'Sİ

Doç. Dr. Bekir ÇINAR*

ÖZ: Bu çalışmada, *Nasihatnâme-i Mantikî* adlı şiir incelenmiştir. Öncelikle nasihatnâme türü hakkında kısaca bilgi verilmiş ve nasihatnâmelerin sınıflandırılması üzerinde farklı görüşler değerlendirilmiştir. Bu türün, diğer ahlakî mahiyette yazılan türlerle ilgisi üzerinde durulmuştur. Ayrıca nasihatnâme yazmış önemli şairler ve onların eserleri kısaca belirtilmiştir. Kaynaklarda Mantikî mahlaslı üç şairden bahsedilmeyse de bu manzumenin hangi Mantikî'ye ait olduğuna dair bir kayıt yoktur. Bu araştırma sonucunda, *Nasihatnâme*'nin şairinin, XVII. yüzyılda yaşamış olan Mantikî Ahmed Efendi olduğu tespit edilmiştir. Biyografi kaynakları incelenerek, Mantikî Ahmed Efendi hakkında ayrıntılı bilgi verilmiş ve şiirin tam metni sunulmuştur. Nasihatnâme metni otuz altı beyittir. Bu şiir Nuruosmaniye Kütüphanesi 4967 numarada kayıtlı bir mecmuada yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk edebiyatı, Mantikî, öğüt, nasihatnâme.

The Literary Advice of Mantiki

ABSTRACT: In this study, The Literary Advice of Mantiki has been focused on. As for the initiation of the study, a brief information about the concept of advice has been introduced and different approaches to the concept was evaluated. The type of advice which takes moral values in to consideration has been studied with its relation to other types of advice. Above all, the poets who had written literary advice and their literature had been dwelt on. Three poets by the name of Mantiki have been discussed ; however the literary Advice under discussion has not been clarified. In the final session of the study, it has been discovered that the poem under investigation had been written by Mantiki Ahmed Efendi who lived in XVII century .By referring to biographical studies, an in-

* Niğde Üni. Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl., bcinar67@gmail.com

depth information about the poet of the work has been given Mantki Ahmed Efendi as well as the complete poem, which is constructed on thirty-six couplets. This poem is shelved at 4967 number in a registered journal in Nuruosmaniye Library.

Key Words: Classical Turkish literature, Mantki, admonition, written advice,

GİRİŞ: Nasihatnâme Türü

Nasihat kelimesi, kötülük ve bozukluktan uzak bulunmak, iyi niyet sahibi olmak ve başkasının iyiliğini istemek anlamlarındaki “nush” kökünden gelmektedir. Nasihatnâme, Arapça “nasihat” ve Farsça “nâme” kelimelerinden türetilmiş olup, Şemseddin Sâmî’ye (1989: 1462) göre “öğüt, pend, mev’ize”; Devellioğlu’na (2003: 8008) göre “insanlara yol göstermek maksadıyla yazılan manzum veya mensur eser” demektir. *Türkçe Sözlük*’te (TDK 2005: 1458) ise, “dinî konuda öğüt veren eser” şeklinde tanımlanmaktadır. Nasihatnâme ve pendnâme, edebî tür olarak “insanları iyiye, güzele ve doğruya yöneltmek, topluma ve devlete yararlı; İslamiyet’in erdemlerini şahsında yaşayan iyi ahlaklı fertler yetiştirmek amacıyla yazılan manzum eserlere” denir. (Kaplan 2008: 1).

Türk edebiyatında öğüt verme amacıyla söz söyleme geleneği oldukça eski tarihlere dayanır. Bunlardan yarı manzum diyebileceğimiz atasözleri, edebiyatımızda manzum nasihatnâmenin ilk örnekleri sayılabilir (TDEA 1979: VII/241). Türkçenin ilk yazılı belgeleri kabul edilen Göktürk Kitabeleri’nde gelecekle ilgili öğütlere yer verilir. Doğuda eski Hindistan ve İslamiyet öncesi İran devletlerinden itibaren Osmanlı devletine kadar Uygur Türk devleti dahil ayrı isim taşımakla beraber nasihatnâme, siyasetnâme, siyerü’l-mülk adları ile anılan pek çok eser yazılmıştır (Bilgin 1988: 7).

Agâh Sırrı Levend (1963: 96), ahlak kitaplarımızı konularına ve amaçlarına göre şöyle sınıflandırmaktadır:

a) Genel ahlak **b)** Siyasetnâmeler **c)** Nasihatnâmeler **d)** Mev’ıza yollu eserler **e)** Ahlakî güzel sözler **f)** Fütüvvetnâmeler **g)** Kâbusnâme çevirileri **h)** Kelile ve Dimne çevirileri **ı)** Hikâyelerle süslenmiş ahlakî eserler **j)** Ahlakî fıkralar ve hikâyeler **k)** Atasözleri **l)** Türlü eserler

Bu bölümlerde ayrı başlıklar altında verilen eserlerin bazıları, işlediği konularda zaman zaman ortaklık göstermektedir. Mesela siyasetnâmelerde, zulüm ve adalet üzerinde durulur. Bu aynı zamanda ahlakî kitapların veya nasihatnâmelerin de ele aldığı bir konudur. Nasihatnâme-

lerde genel ahlakla ilgili konular bulunurken, bu konu aynı zamanda dinî vasiyetnâmelerin de konusu olabilir. Bu durumda nasihatnâme, vasiyetnâme ve siyasetnâmeyi kesin hatlarla birbirinden ayırmak zordur. Bir vasiyetnâme aynı zamanda nasihatnâme; bir siyasetnâme, aynı zamanda nasihatnâme ve vasiyetnâme özelliği gösterebilmektedir.¹

Mahmut Kaplan (2008: 2), *Hayriyye-i Nâbî* adlı eserinde, nasihatnâmeleri *konularına, nazım şekillerine ve telif veya tercüme oluşlarına göre* tasnif etmiştir. Kaplan'ın bu tasnifi, edebiyat araştırmalarında, Ağâh Sırrı Levend'in tasnifinden daha sistematik ve daha faydalı görünmektedir. Çünkü bu tasnifte nasihatnâme, vasiyetnâme, siyasetnâme gibi ortak özellik taşıyan türlerin sınıflandırma zorluğu ortadan kaldırılmaktadır.

Bir kısım nasihatnâmelere pendnâme adının verilmesi, *Feridüddin Attar*'ın *Pendnâme* adlı eserinden dolayıdır (TDEA 1979: VII/241). Attar'ın bu eserinin yanında, Sa'dî'nin *Bostan* ve *Gülistan*'ı, Nizâmî'nin *Mahzenü'l-Esrâr*'ı, Emir Keykâvus'un *Kâbusnâme*'si, Beydaba'nın hükümdara hikmet dersi vermek için yazdığı *Kelile ve Dimne*'si bu türün gelişmesinde önemli rol oynamıştır (Aça- vd., 2009: 380). Ayrıca İshak Tokâdî (Rızâî)'nin çeşitli ilimlerden bahseden *Nazmu'l-Ulûm*'u, Muhyî'nin tıbbî öğütler ihtiva eden *Nasihatnâme*'si (Kaplan 1992: 39), Refî'nin Hurûfî tarikatını anlatan *Beşâretnâme*'si, Şemseddin Sivasî'nin bir zümreyi eleştiren *Nasihatnâme*'si, Askerî'nin sosyal ve ahlakî bir hiciv olan *Pendnâme*'si ve Güvâhî'nin atasözleri hazinesi niteliğinde *Pendnâme*'si adlı eserleri göz önünde bulundurulduğunda, bu türün kapsamı daha da genişlemektedir (Arslan-Yücel 1995: 143).

XV. yüzyılda yazılmış iki ansiklopedik eser vardır. Bunlardan ilki nasihatnâme, siyasetnâme ve ansiklopedik eser olma özelliğine sahip olan Bedr-i Dilşâd'ın H. 831/M.1427'de yazılan *Muradnâme*'si², diğeri yine aynı yüzyılda yazılan Antepli İbrahim Bin Bâlî'nin *Hikmetnâme* adlı mesnevisidir. Ayrıca aynı yüzyılda yaşamış olan Sinan Paşa'nın (ö. H.891 / M.1486) *Nasihatnâme* diğeri adıyla *Maarifnâme* adlı mensur bir eseri vardır. Nâbî'nin (ö. H.1124 / M.1712) *Hayriyye*'siyle Sünbülzâde

¹ Bu konuda geniş bilgi için bk., Çınar 2003: 115-140.

² Bu eser *Kabusnâme*'nin Türkçe çevirisidir. *Muradnâme* çok yönlü bir eser olup *nasihatnâme* türüne dahil ahlâkî, öğretici bir mesnevi, devlet idaresine, padişahlık, vezirlik, nedimlik, subaşılık şartlarına dair tavsiyeler öğütler ihtiva ettiği için *siyasetnâme*, civanmertlik adabından bahseden 26. babı yönünden *fütüvvetnâme*, bazı ilim ve sanat dallarıyla ilgili bilgi veren bölümleri itibarıyla *ansiklopedik eser* sayılır. Bu eser tamamen ansiklopedik bir eser değil, nasihatnâme türünden bir mesnevidir. *Kabusnâme* adıyla tanınmış Farsça aslının Keykâvus tarafından konulan adı da *Nasihatnâme*'dir. Geniş bilgi için bk. Ceyhan 1997: 19-21 ve Çelebioğlu 1998: 141-150.

Vehbî'nin (ö. H.1224 / M.1809) *Lütfiyye*'si, nasihatnâme türünün mesnevi tarzındaki önemli eserlerindedir. XVI. asrın önemli tarihçisi Gelibolulu Âlî'nin (ö. H.1008 / M.1599) siyasetnâme mahiyeti taşıyan *Nasihatü's-Selâtin*'i ve Geyveli Güvâhî'nin (ö. H.925 / M.1519) *Pendnâme*'si, XVIII. asırda yaşayan Nahîfî'nin (ö. H.1151 / M.1738-1739) *Nasihatü'l-Vüzerâ* adlı eserleri, nasihatnâme mahiyetinde yazılmış olan dikkate değer eserlerdir (Banarlı 1987: 612).

Nasihatnâmeler, müstakil bir eser olarak yazıldıklarında genellikle mesnevi nazım şekli kullanılmıştır. Bazı nasihatnâmeler, bir eserin bölümü şeklinde yazılmıştır. Şairler, bir eserin bir veya birkaç bölümünde nasihat içerikli şiirler söyleyebilir. İskender Pala (1998: 308), kaside nazım şeklinin bu tür küçük nasihatnâmeler için uygun olduğunu söylemekte ve edebiyatımızda musammat şeklinde yazılmış nasihatnâmelerin de olduğunu belirtmektedir. Aşağıda tam metnini verdiğimiz Mantıkî'nin *Nasihatnâme*'si, kaside nazım şekliyle yazılmıştır.

I. Nasihatnâme'nin Şairi

Bu çalışmaya konu olan *Nasihatnâme*, Nuruosmaniye Kütüphanesi 4967 numarada kayıtlı olan *Mecmua*'da (6b) bulunmakta ve “Nasihatnâme-i Mantıkî Efendi” başlığıyla verilmektedir.

Mecmua'nın tertip tarihi belli olmamakla birlikte, Nihat Öztoprak (2000: 97) tarafından XVII. yüzyılda yazılmış olabileceği belirtilmektedir. *Mecmua*'nın ilk varışındaki “Mecmua-i müntehabât-ı şu'arâ-yı Rum bâ-hatt-ı Vecihî Çelebi” kaydından hareketle, müstensihinin Vecihî Çelebi olduğu anlaşılmaktadır.

Nasihatnâme metninin bulunduğu *Mecmua*, daha önce yazdığımız iki makalede (Çınar 2003; Çınar 2006) de tespit edebildiğimiz kadarıyla daha çok latife, hiciv ve hezl ağırlıklı şiirleri ihtiva etmektedir. *Mecmua*'da bulunan “Mizahî Cinaslı Bir Risale” (Öztoprak 2000) ile “Kaside-i Cüzdannâme” (Koncu 2011) adlı şiirler de yayımlanmıştır.

Bu *Mecmua*³, 58 varak olup yukarıda belirtilenlerin dışında şu şiirleri ihtiva etmektedir:

Nasihatnâme-i Mantıkî Efendi (6b), Gazel-i Fasîh (8b), Terci'-Bend-i Ulvî Çelebi (9a), Gazel-i İsmetî (10a), Der Sitâyîş-i Musâhib Paşa (13a), Terci'-Bend-i Alî (15b), Gazel-i Nâbî (16b), Terci'-Bend-i Cevrî

³ Bu mecmua Nuruosmaniye Kütüphanesi Nu 4967 numarada kayıtlıdır. Eserin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 3005'te ve İnkılâp Müzesi Kütüphanesi M Cevdet Nu: K 92'de iki nüshası daha vardır.

Çelebi (20b), Der Hikâyet-i Elif Abdal (22b), Gazel-i Fasîh (25a), Nazîre-i Sâbir (28a), Gazel-i Vecdî (29a), Nazîre-i Neşâtî (29a), Gazeliyât-ı Bî-Nukât-ı Tecellî Efendi (37a), Fî İbtidâ-yı Dü Beyt-i Tecellî (43b), İbtidâ-i Metâli' (45a), Na't-ı Şerîf-i Nâ'îlî (51b), Kasîde-i Neşâtî (52b), Gazel-i Bâkî (55a), Gazel-i Mihrî (66b), Gazel-i Mantıkî Efendi (79b), Sahbânâme-i Nef'î (99a), Terci'-Bend-i Askerî (103a), TerkiB-Bend-i Fehîm Çelebi (107a), Tahmîs-i Mantıkî Efendi (129a), Tahmîs-i Kâtibî (130b), Tahmîs-i Latîfî (133b)...⁴

Mecmuadaki şair kadrosu dikkate alındığında, yukarıda Nihat Öztoprak'ın da (2000: 97) belirttiği gibi, bu mecmuanın XVII. yüzyılda yazılmış olabileceği söylenebilir.

Bursalı Mehmed Tahir (2000: 36 ve 414), Mantıkî mahlaslı iki şairden; Nail Tuman (2001: 593 ve 981) ise üç şairden bahsedilmektedir. Bunlar Mantıkî Ahmed Efendi, Mantıkî Çelebi (Tosyavî) ve Mantıkî Mustafa Efendi'dir.

Mantıkî Mustafa Efendi, Floryalı olup 1244 / 1828'de vefat etmiştir. Eser XVII. yüzyılda kaleme alındığı için bu *Nasihatnâme*'nin şairinin Mantıkî Mustafa Efendi olma ihtimali yoktur. *Osmanlı Müellifleri*'nde, Mantıkî Mustafa Efendi'nin böyle bir eserinden bahsedilmemektedir. Mantıkî Çelebi (Tosyavî) ise, Küçük Mantıkî Efendi denmekle meşhur olup 1004/ 1595'te vefat etmiştir. Mantıkî Çelebi'nin divanının olduğu kaynaklarda belirtilmemiştir. Mantıkî Çelebi (Tosyavî), Nefî'den kırk yıl önce ölmüştür. Aşağıda gerekçelerini daha açık bir şekilde belirteceğimiz üzere, bu *Nasihatname*'nin Mantıkî Çelebi'ye ait olma ihtimali zayıftır.

Mantıkî Ahmed Efendi ise, hoş sohbet, latifeyi ve şairane tarzide bulunmayı seven bir kişidir (Muallim Nâci 1997: 103). Bu Mecmua, daha çok latife, hiciv ve hezl ağırlıklı şiirleri ihtiva etmektedir. Mecmua'nın şiir muhtevasındaki bu özellikler ile Muallim Nâci'nin, Mantıkî Ahmed Efendi hakkında belirttiği hususlar birbirini desteklemektedir. Bu bilgiler, *Nasihatnâme* şairinin Mantıkî Ahmed Efendi olduğu fikrini doğrular görünmektedir. Bu tespitimizi kuvvetlendiren önemli bilgilerden birisi de, *Mecmua*'da (vr. 79b) Mantıkî Ahmed Efendi'ye ait iki gazelin, "Gazel-i Mantıkî Efendi" başlığıyla verilmesi ve bu gazellerin ikisinin de *Mantıkî Ahmed Efendi Divançesi*'nde yer almasıdır.⁵ Muhtemelen mecmua müellifi şiir tercihlerinde elinde bulunan Mantıkî Ahmed Efendi Divançesi'ni kullanmış olmalıdır. Mecmua'da yer alan Mantıkî mahlaslı diğer şiirler

⁴ Mecmua'nın yayımlanmamış şiirleri hakkında çalışmalarımız devam etmektedir.

⁵ Bk. *Divânçe-i Mantıkî*, TBMM Ktp., s. 17, 21.

de, Mantıkî Ahmed Efendi'ye aittir. *Nasihât-nâme*'nin şairi olduğu kuvvetle muhtemel olan Mantıkî Ahmed Efendi'yi çağdaşı Nef'î'nin hicvettiği görülmektedir. Mantıkî, 1044/1635 tarihinde ölen Nef'î⁶ ile çağdaş olup, IV. Murad tarafından katledilmiştir (Çiftçi 1997: 384-385). Zikredilen bu bilgilerin ışığında *Nasihât-nâme* adlı manzumenin Mantıkî Ahmed Efendi'ye ait olduğu söylenebilir.

Mantıkî Ahmed Efendi, XVI. yüzyılın sonlarında ve XVII. yüzyılın başlarında yaşamış bir divan şairidir. Biyografî kaynaklarından *Sicill-i Osmanî*, *Nuhbetü'l-Âsâr*, *Tezkire-i Mucîb*, *Osmanlı Müellifleri*, *Tuhfe-i Nâilî*'de onun hakkında yeteri kadar bilgi mevcuttur. Mantıkî Ahmed Efendi, 1003/1594-95 tarihinde Şam'da dünyaya gelmiştir (Muallim Nâci 1995: 100). *Rızâ Tezkiresi*'ne (Zavotçu 2009: 131) göre Mantıkî, "Acem-peder Arap-mâderdir". Zeynelâbidin-i Nahcivânî'nin oğludur (Mehmed Süreyya 1996: I /182). "Asrın meşhur âlimlerinden olan Molla Şeref-i Dımışkî'den ilim öğrendikten sonra, Sâlihiye'de bulunan Selimiye medresesi müderrisliğinden azledilen Abdurrahmân İmâdî'nin halefi olmuştur. Bir müddet sonra postadan çıkan ikinci bir emirle müderrisliğinin İmâdî'ye iade olunması Mantıkî'nin gücüne gittiğinden o diyarı terk ederek Halebü's-şehbâ'ya gelerek daha doğru tabirle, orada bulunan serdâr-ı ekrem Öküz Ali Paşa'ya iltica eylemiştir." (Muallim Nâci 1995: 100). Şair, bu hâli şu kıt'a ile tarif eder:

Şâm'da bilmediler kıymetimi

Hicret itdüm Halebü's-şehbâ'ya

Harların çifte-i iz'âcından

İlticâ itdüm Öküz Paşa'ya

"Paşa, Mantıkî'nin bu kıt'asından huylanmış, bir süre sonra tam ikram ile Sâlihiye'ye tekrar yollamıştır. Mantıkî, liyakati nispetinde yükselmek tabii arzusunda bulunan kimselerden olduğundan 1028/1618'de azledilen Halep kadısı Münşî Abdülkerim Efendi ile İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da birçok medresede müderrislik ettikten sonra 1044/1634-35'te Halep kadılığına gönderilmiş, daha sonra aynı yıl Şam kadılığı görevinde bulunmuştur." (Muallim Nâci 1997: 100). Bu tarihte Şam mütesellimi Çiftelerli Osman Ağa rüşvet erbabı olduğundan, Mantıkî'nin gelişinden memnun kalmamış, İstanbul'a Mantıkî hakkında iftiralarda bulunarak

⁶ Nef'î'nin ölümü için kaynaklarda farklı tarihler verilmektedir. Nâima ve Karaçelibizâde 1044/1635; Katib Çelebi *Fezleke*'de 1045; Belîğ, *Tezkire*'sinde 1046 tarihini vermektedir. Zamanında Nef'î'nin ölümü için düşülen tarihler 1044/1635 tarihini vermektedir. (İpekten 1998: 64).

onun azline sebep olmuştur (Muallim Nâci 1997: 100). Mehmed Süreyyâ (1996: 182), İsmail Belîğ (1985: 497)⁷, Nâil Tuman (2001: 981) ve Muallim Nâci'ye (1997: 103)⁸ göre Cemâziyelâhir 1045'te (Kasım-Aralık 1635); Bursalı Mehmed Tâhir'e (2000: II/414) göre 1044/1634'te; Mucîb (1997: 57) ve Rızâ'ya (Zavotçu 2009: 131) göre ise 1046/ 1636'da ölmüştür. Cemil Çiftçi (1997: 382), Mantıkî'nin ölüm tarihleri ile ilgili en doğru bilginin Muhammed Muhibbî'den⁹ geldiğini; Rıza, Mucîb ve Bursalı Mehmed Tahir'in verdiği ölüm tarihlerinin kesinlikle yanlış olduğunu ve onun 1045/1635'te öldüğünü söyleyerek, Muhibbî'nin "*kul muskitu'r-re's Dımışk*" (De ki: Şam baş döndürür.) sözünün, şairin ölüm tarihi olan 1045/1635 tarihini verdiğini belirtmektedir.

Çiftelerli Osman Ağa'nın, Mantıkî'nin Şam kadılığı sırasında, onun hakkında, "*Kadı Efendi emirleri yerine getirmeye çalışmıyor. Devlet erkânı hakkında dil uzatarak vakit geçiriyor. Âciz kanaatimizce cezaya müstahaktır. Hatta, izâlesi icab etmektedir.*" şeklinde yaptığı iftiralara sonucunda, Sarı Hüseyin marifetiyle idam edilerek, malları beytülmâl için zabt olunmuştur. O sırada Mısır kadısı bulunan Hocazade Abdullah Efendi, durumdan haberdar olunca: "*İnne'l-belâ müvekkilün bi'l-Mantık*" mısraını okuyarak, merhumun söz şehidi olduğunu ima etmiştir (Muallim Nâci 1997: 101). Mezarı Ferâdis kabristanındadır (Tuman 2001: 981/4064).

Muallim Nâci (1997: 101), rivayete göre şairin idamından sonra üzeri arandığında cebinden çıkan bir kâğıtta şu beyitlerin görüldüğünü belirtmektedir:

Înânın çeşm-i giryân aldı dest-i ihtiyârumdan
*Savulsun bana sedd-i râh olanlar reh-güzârumdan*¹⁰
Yâ dest-âviz-i mihnetle gelir yâ tuhfe-i gamla
*Usandum hâsılı âmed-şod-ı leyl ü nehârumdan*¹¹

Mehmed Süreyya'ya (1996: 182) göre Mantıkî, "... âlimlerinden olup tarih ve muhazarâtda latifeleri çoktur. Onun *Divançe*'si "kuvve-i

⁷ Belîğ, Mantıkî'yi Sultan Murat'ın katlettirdiğini belirtmektedir.

⁸ Muallim Nâci'ye göre Mantıkî katledilmiştir.

⁹ Bk., Muhammed Muhibbî, *Hülâsatü'l-eser fî A'yâni'l-Hâdî Aşer*, I-IV Mısır 1284.

¹⁰ "Yaşlı gözüm dizginini ihtiyâr elimden (kendi arzu ve isteğinden) aldı. Bana engel olanlar yolumdan çekilsin."

¹¹ "Ya mihnet ya gam hediyesi ile gelir; gece ve gündüzümün geliş gidişinden usandım."

tab'ına delâlet" etmektedir. İsmail Belîğ¹² (1985: 497), onun divanının selâsette güzide olduğunu belirtmektedir. Rızâ'ya (Zavotçu 2009: 131) göre ise Mantıkî, akranlarının faziletliyelerinden, taze söyleyişli olup, şairlerin güzel ve etkili söz söyleyenlerindedir.

Mantıkî'nin, çeşitli kütüphanelerde tespit edilebilen dört yazma, bir matbu *Divançe*'si¹³ vardır. Muallim Nâci (1997: 103), Nef'î'nin muasırları olan şairlerden her birini hicvettiği gibi, İlyas Paşa vassındaki kasidesinde Mantıkî için şu beyitleri söylediği belirtilmektedir:

*Mukallid mashara mudhik tatalum Mantıkî olmuş
Nice mollâ olur ol har aceb bîhûde da'vâdur*

*O gûne mudhikin eş'ârına söz dir mi ehl-i dil
Nihâyet ol kadar vardur ki mevzûn u mukaffâdur*

*Nazîre diye Kur'ân'a niçin katl olmaz ol bî-dîn
O gûne kâfirün katli niçin muhtâc-ı fetvâdur*

Nef'î, yukarıdaki beyitlerde Mantıkî'nin Frenk taklitçiliği yaptığını söyleyerek onu mukallitlikle suçlamaktadır. Ancak Nef'î, Mantıkî'den bir yıl önce 1044/1634'de katledilmiştir. Mantıkî ise, 1045/1635-1636'da, fetvaya gerek duyulmaksızın öldürülmüştür.¹⁴

II. Nasihatnâme Hakkında Bazı Bilgiler

Nuruosmaniye Kütüphanesi 4967 numarada kayıtlı *Mecmua* (6b)'da bulunan *Nasihatnâme*, 36 beyit olup, bahr-i hecez'in *mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fa'ülün* vezni ile kaside nazım şekliyle yazılmıştır.

Sonuç olarak Mantıkî, liyakati nispetinde yükselme arzusunda olan bir şairdir. Şairin hayatı bahsinde belirttiğimiz gibi, çeşitli iftiralara maruz kalmış ve azledilmiştir. Malları ise beytül-mâl için zabtolunmuş ve şair sonunda idam edilmiştir. Özellikle Şam kadılığı sırasında rüşvet erbabı olan Çiftelerli Osman Ağa'nın, İstanbul'a Mantıkî hakkında iftiralarda bulunduğu ve onun azline sebep olduğu, Sultan Murad'ın emriyle Sarı

¹² "Dîvân-ı selâset-şi'ârından müntehâbdır."

¹³ Mantıkî'nin *Divançesi*'nin *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu*'nda (s. 295) üç yazma nüshasının olduğu belirtilmektedir: Âtîf Efendi Kütüphanesi, 2116/3; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T. 1679 ve 5537/7 (Çiftçi 1997: 384). *Divançesi*, Buharizâde Mehmed Salih Efendi Matbaası İstanbul 1281/ 1864-65'te basılmıştır. *Mantıkî Divançesi*'nin ayrıca Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi' 2425/2 numara kayıtlı bir nüshasının daha olduğu tarafımızdan tespit edilmiştir.

¹⁴ Bk. İKTYDK I-II, s. 294.

Hüseyin Paşa tarafından idam edildiği bilinmektedir. Rivayete göre, şairin ölümünden sonra üzerinden yukarıda metnini verdiğimiz bir şiir çıkmıştır. Bu şiirde, aşağıda tam metnini sunduğumuz *Nasihatnâme*'ye benzer bir üslûp ve ruh sezilmektedir. Bu husus, -yukarıda gerekçeleri belirtilen sebeplerin yanında- bu *Nasihatnamenin*, Mantıkî'ye ait olduğunu kuvvetlendiren sebeplerdendir.

Nasihatnâme'nin tam metni şöyledir:

III. Nasihatnâme Metni

NAŞİHATNÂME-İ MANTİKÎ EFENDİ*

mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fa'ûlün

Ey dil yine zeyn oldı cihân pîrezeni gör
Merdânı nice şayd ider ol râhzeni gör

Dânâyı kıılır dâne ile dâma giriftâr
Bu fitnesi çok sâhîr-i pür-mekr ü feni gör

Git bağlama dünyâya gönül merd iseñ ey dost
Gel kime vefâ eyledi bu қаһbezeni gör

Güftarı için çarḫ demürden kafeş içre
Ḥabs itmedi mi tûḫî-i şekker-şikeni gör

5 Aldanma birâder bu güzergâh-ı fenâya
Ol milket-i bâkîdeki ḥubbü'l-vaḫanı gör

Ağlamağıla şem' bulur nûr-ı ziyâyı
Ḳan yutmağıla n'oldı 'aḫîḫ-i Yemeni gör

Bu fâniye sen cân virüben cân çekişürsin
Yanıñda ne kıymetli bu dünyâ-yı denî gör

Bir dâneye şatmışdı sekiz uçmağı Âdem
Bi'llâh nedür cennetiñ ey dil şemeni gör

* Bu şiir, *Nuruosmaniye Kütüphanesi* 4967 numaralı *Mecmua* esas alınarak incelenmiştir. Eserin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 3005'te ve İnkılâp Müzesi Kütüphanesi M Cevdet Nu: K 92'de iki nüshası daha vardır.

- Bilmem dir iseñ şām u seher hāl-i cihānı
Var gerden-i gerdūna bu kanlı kefeni gör
- 10 Öñ gerçi ki hemdem oluban güldi yüzine
Şoñ bād-ı hāzān n'eyledi berg-i semeni gör
- Başñ göge irse n'ola ey serv-i hevāyī
Tācı nice çalındı yire yāsemeni gör
- Encüm gibi kan ağlar iseñ yiridir ey şāh
Gün var mı ki dağılmaya bu encümeni gör
- Aldanmağıla mekr-i Zelihā-yı zamāna
Cān Yūsufiniñ n'oldı şehā pīrezeni gör
- Fikret yiridür hāl-i cihān ser-te-ser ey dost
‘İbret gözin aç nükte-i lā tec’alen’i gör
- 15 Ol gülğüle-yi neydeki cān-bağş deme bağ
Bu cülcüle-yi defde olan tenteneni gör
- Ser-rişte-i maqşūd diyüp itme ‘alāka
Bağrın delen elmāsıla dürr-i ‘Adeni gör
- Dut hüküm ile hep mülk-i Süleymān seniñ oldı
İrdürmedi mi mührine dest ehrimeni gör
- Germ olma giyüp meh gibi iklil-i muraşşa‘
Başñdaki her şeb yanan odlu geleni (?) gör
- Ser-pençe-i şirāniña tayanma ki gerdūn
Bir loğma ider itmedi mi Pil-ten’i gör
- 20 Kuvvetde tutam Sām-ı Nerimān-ı zamānsın
Rüstemleri bu Zāl-kemān n’itdi kanı gör
- Bir tu‘me-yi şirīn şunuban pīrezen-i dehr
Toprağıla pest itmedi mi Kūhkeni gör
- Şanma yüzine güldüğüçün bülbül-i hoşdil

Gel gül gibi cânındaki yüz biñ tikenı gör

Gerçi ki güler gayret ile şem' -i dil-efrüz
Ammâ tutuşup oda yanan cân u teni gör

Bir hañ ki deri içre yatur kalb-i perişân
N'itdi bu fenâ mülkine müşk-i Hoteni gör

25 Dil çekmez iken zerre kadar nâzük-i cânı
Şimdi götürür tağ gibi bir pâre meni gör

Şanmadı mı hâk olacağın bād-ı ecelden
Bülbüllerini oda yaçar ol bedeni gör

‘Alemdede yeter ‘aşk [u] vefâ sâlike rehber
Var oğı yüri kıssa-yı Veyse'l-Çaren'i gör

Çânün [u] Şifâ ister iseñ Bū ‘Ali'yi koy
Güftâr-ı Ebu'l-Çâsım ile Bū'l-Çasen'i gör

Var tapma münecim gibi eflâk [ü] nücūma
‘Alemlere ol nūr-ı ziyâyı vireni gör

30 Çur'an u hadiř oldu saña Mantıkî hucdet
Ço düzme kelâmı sühan-ı Zü'l-mineni gör

Sergeşte olup hâme yatur kaldı bu defter
Dil şafhası bir hañ-ı hañadur var anı gör

Gül şâhına karşı gülüp oynarsa ‘aceb mi
Sen bülbüle bu nağmeyi ta'lim ideni gör

Dil ma'rifete döymese ol tâlib-i Haç kim
Dil-teşne gezer şavt-ı buğurda deheni gör

Zâhirdeki tã'at u 'ibâdâtını şanma
Aç gözünü bâtındaki şirk ü veşeni gör

35 Dirseñ ne sebebden beni hū gibi yider nefis
Boynuñdaki dünyâ eleminden reseni gör

Ne gelse gerek başımıza kabre giricek
Hep şu' me-yi mâr olsa gerek bu bedeni gör

KAYNAKÇA

- AÇA, Mehmet-vd. (2009), *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*, Kriter Yay., İstanbul.
- ARSLAN, Mehmet-Bilâl Yücel (1995), “Mîr Muhsin Nevvâb ve Nasihatnâmesi, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. I, Sivas, s. 143-183.
- BANARLI, Nihat Sami (1987), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I*, ME Basımevi, İstanbul.
- BİLGİ, Kaya (1991), *XVII. Yüzyıl Divan Şairi Mantıkî Ahmed Efendi ve Divân-çesi*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- BİLGİN, Azmi (1998), *Emre Tercüme-i Pendnâme-i Attar*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Bursalı Mehmed Tahir (2000), *Osmanlı Müellifleri*, C. II, Bizim Büro Yay., Ankara.
- CEYHAN, Âdem (1997), *Bedr-i Dilşad'ın Muradnâmesi*, ME Basımevi., İstanbul.
- CUNBUR, Müjgan (2006), “Mantıkî”, *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, C. VI, AKMB Yay., Ankara.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil (1998), *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB Yay., İstanbul.
- ÇINAR, Bekir (2003), “Türk Edebiyatında Vasiyetnâmeler ve İki Şair (Tıflî-Tarzî) Arasında Kalan Bir Vasiyetnâme”, *Türk Kültürü İncelemeleri The Journal of Turkish Cultural Studie*, S. IX, Kocav Yay., İstanbul, s. 115-140.
- ÇINAR, Bekir (2006), “Bir Hiciv Örneği: Tarzî'nin Zillenâmesi”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. XX, Güz, Niğde, s. 17-35.
- ÇİFTÇİ, Cemil (1997), *Maktul Şairler*, Kitabevi Yay., İstanbul.
- DEVELLİĞOĞLU, Ferit (2003), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara.
- ERTAYLAN, İsmail Hikmet (1952), *Ahmed-i Dâî Hayatı ve Eserleri*, İstanbul.
- İPEKTEN, Halûk-vd., (1988), *Tezkirelere Göre Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, KTB Yay., Ankara.
- İPEKTEN, Halûk (1998), *Nef'i Hayatı Sanatı Eserleri*, Akçağ Yay., Ankara.

- İsmail Belig (1985), *Nuhbetü'l-Asâr Li Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr*, hzl., Abdülkerim Abdulkadiroğlu, Gazi Üniversitesi Yay., Ankara.
- İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu* (1967), C. I-II, MEB Yay., İstanbul.
- Kafzâde Fâ'izî (1325), *Zübdetü'l-Eş'âr*, Fatih Millet Ktp. AE Manzum, vr. 106.
- KAPLAN, Mahmut (1992), "Divan Edebiyatında Manzum Nasihatnâme Yazan Şairler ve Eserleri", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, III/3, Van, s. 61.
- KAPLAN, Mahmut (1998), *Hayriyye-i Nâbî*, AKMB Yay., Ankara.
- KONCU, Hanife (2011), "Mizah Geleneğinden Bir Örnek: Kaside-i Cüz-dannâme", *CIEPO* 18, s. 363-377; www.anammesis.inf/news/n-4085:html. (Erişim Tarihi: 10.01.2013).
- LEVEND, Ağâh Sırrı (1988), *Türk Edebiyatı Tarihi*, TTK Yay., Ankara.
- LEVEND, Ağâh Sırrı (1963), "Ümmet Çağında Ahlak Kitaplarımız" *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, s. 89-115.
- Mantıkî Ahmed Efendi (1274), *Divânçe-i Mantıkî*, Buharizâde Mehmed Salih Efendi Matbaası, İstanbul.
- Mehmed Süreyya (1996), *Sicill-i Osmanî, C. I*, (hzl., Nuri Akbayar-Seyit Ali Kahraman), Türk Tarih Vakfı Yay., İstanbul.
- Muallim Nâci (1308), *Esâmî*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul.
- Muallim Nâci (1995), *Osmanlı Şairleri*, hzl., Cemal Kurnaz, MEB Yay., İstanbul.
- Mucîb (1997), *Tezkire-i Mucîb*, hzl., Kudret Altun, AKMB Yay., Ankara.
- ÖZTOPRAK, Nihat (2000), "Mizahî Cinaslı Bir Risâle", *İlmî Araştırmalar*, S.10, s. 97-106.
- PAKALIN, Mehmet Zeki (1983), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III., MEB Yay. İstanbul.
- PALA, İskender (1998), *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Rıza (1316), *Tezkire-i Rıza*, İkdâm Matbaası, İstanbul.
- Şemsettin Sâmî (1989), *Kâmûs-ı Türkî*, Enderun Yayınları, İstanbul.
- Şeyhi Mehmet Efendi (1989), *Şakaik-i Numaniye ve Zeyilleri Vekayii'l-Fudala*, C.I, hzl. Abdulkadir Özcan, Çağrı Yayınları.
- TUMAN, Mehmed Nail (2001), *Tuhfe-i Nâilî*, hzl. Cemâl Kurnaz-Mustafa Tatçı, Bizim Büro Yay., Ankara.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (1979), “Nasihatnâme” maddesi, C.VII, Dergah Yay., İstanbul, s. 241.

ZAVOTÇU, Gencay (2009), *Zehr-i Mârzâde Seyyid Mehmed Rızâ Hayatı Eserleri Edebî Kişiliği ve Tezkiresi*, www.kulturturizm.gov.tr (Erişim Tarihi: 01. 06, 2013).